

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Ε. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΝΩΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Η οργάνωση της Κρητικής Πολιτείας

§1. Ο πρίγκιπας Γεώργιος αναλαμβάνει ως **Ύπατος Αρμοστής** τη διοίκηση της **Κρήτης**:

- Ο πρίγκιπας Γεώργιος ανέλαβε τα καθήκοντά του στις 9 Δεκεμβρίου 1898.
- Γάλλος Ναύαρχος Ποττιέ παρέδωσε επίσημα στο Γεώργιο τη διοίκηση της Κρήτης.
- Η κρητική σημαία υψώθηκε στο φρούριο του Φιρκά, ενώ η τουρκική διατηρήθηκε μόνο στο φρούριο της Σούδας, ως τελευταίο σύμβολο της τουρκικής επικυριαρχίας στην Κρήτη.
- Το νησί τέθηκε υπό διεθνή προστασία.

§2-3. Η οργάνωση της **Κρητικής Πολιτείας**:

- Ορίστηκε μια 16μελής Επιτροπή από 12 χριστιανούς και 4 μουσουλμάνους, για να εκπονήσει το σχέδιο του κρητικού συντάγματος.
- Έναν ακριβώς μήνα μετά την εγκατάσταση του Ύπατου Αρμοστή, δημοσιεύτηκε το πρώτο σημαντικό διάταγμα «Περί συγκροτήσεως της Κρητικής Συνελεύσεως» και αμέσως προκηρύχθηκαν εκλογές για την ανάδειξη πληρεξουσίων.
- Στις εκλογές αυτές αναδείχθηκαν 138 χριστιανοί και 50 μουσουλμάνοι πληρεξούσιοι και η Κρητική Βουλή άρχισε τις εργασίες της στις 8 Φεβρουαρίου 1899.
- Το *Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας* συντάχθηκε κατά το πρότυπο του ισχύοντος τότε ελληνικού συντάγματος και τέθηκε αμέσως σε εφαρμογή.
- Λίγες ημέρες αργότερα συγκροτήθηκε και ορκίστηκε η *πρώτη κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας*, στην οποία Υπουργός Δικαιοσύνης ορίστηκε ο Ελ. Βενιζέλος.

2. Η περίοδος της δημιουργίας

§1-2. Το **σημαντικό έργο** της πρώτης κυβέρνησης της *Κρητικής Πολιτείας*:

- Εξέδωσε πολύ γρήγορα *νόμους και διατάγματα*.
- Έκοψε *κρητικό νόμισμα* (την κρητική δραχμή) και ίδρυσε την *Κρητική Τράπεζα*.
- Οργάνωσε *ταχυδρομική υπηρεσία*.
- Οργάνωσε *Χωροφυλακή* με Ιταλούς αξιωματικούς και υπαξιωματικούς.
- Ιδιαίτερη ήταν η μέριμνα για τη *δημόσια υγεία*: αντιμετωπίστηκε το μεγάλο πρόβλημα της *λέπρας*, που είχε προσλάβει ενδημική μορφή στις πόλεις και τα χωριά της Κρήτης, με την οργάνωση του *λεπροκομείου της Σπιναλόγκας* (1903).
- Ιδιαίτερη ήταν η μέριμνα και για την *εκπαίδευση*: ιδρύθηκαν πολλά σχολεία και διορίστηκαν δάσκαλοι.
- Ένα σοβαρό ζήτημα, που επίσης αντιμετωπίστηκε με επιτυχία, ήταν το *καθεστώς της τοπικής Εκκλησίας*. Με τον **Οργανικό Νόμο** του 1900, δόθηκε λύση σε ακανθώδη εκκλησιαστικά ζητήματα, όπως ήταν η σχέση της Εκκλησίας της Κρήτης με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η εκλογή Μητροπολίτη και Επισκόπων. Το βασικό σχήμα, που ισχύει με μικρές τροποποιήσεις έως σήμερα, είναι ένα *καθεστώς ημιαντόνομης Εκκλησίας*, της οποίας ο Προκαθήμενος εκλέγεται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Κρητική Πολιτεία εκδίδει το Διάταγμα της αναγνώρισης και εγκατάστασής του.

3. Τα πρώτα νέφη

§1-3. Οι **αιτίες** που οδήγησαν την Κρητική Πολιτεία σε **σοβαρή εσωτερική κρίση** και στην **επανάσταση του Θερίσου** (1905):

- Το Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας ήταν *υπερβολικά συντηρητικό* και *παραχωρούσε* στον Ηγεμόνα, όπως ονομάστηκε ο Ύπατος Αρμοστής, *υπερεξουσίες*, που εύκολα μπορούσαν να τον οδηγήσουν σε δεσποτική συμπεριφορά.

- Επιπλέον, η *ασάφεια στον ακριβή καθορισμό αρμοδιοτήτων* δημιουργούσε τριβές και προσωπικές αντιπαραθέσεις στο έργο της διοίκησης.
- Οι *τοπικοί παράγοντες* της Κρήτης, που πολέμησαν για την ελευθερία του νησιού και στήριξαν με ενθουσιασμό τον Πρίγκιπα, έβλεπαν τώρα με δυσφορία και πικρία να παραγκωνίζονται και να διορίζονται σε καίριες θέσεις Αθηναίοι σύμβουλοι του Γεωργίου, που αγνοούσαν τα κρητικά πράγματα και την ψυχολογία των Κρητών.
- Αλλά το πιο σημαντικό ήταν η *διαχείριση του εθνικού ζητήματος της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα*. Στο ουσιαστικό αυτό ζήτημα παρατηρήθηκε εξαρχής διάσταση απόψεων μεταξύ του Γεωργίου και του Ελευθερίου Βενιζέλου. Ο Γεώργιος πίστευε ότι η λύση του εθνικού ζητήματος θα ωρίμαζε με *συνεχείς παραστάσεις και υπομνήματα προς τις Μεγάλες Δυνάμεις*, ενώ ο Βενιζέλος, βλέποντας τα πράγματα πρακτικότερα και ρεαλιστικότερα, θεωρούσε ότι η λύση έπρεπε να είναι *σταδιακή, με βαθμιαίες κατακτήσεις*.
- Η διάσταση των απόψεων στο πολιτικό ζήτημα δεν άργησε να λάβει τη μορφή *προσωπικής αντιπαράθεσης*. Ο Βενιζέλος είχε καταστήσει σαφές ότι δεν αναγνωρίζει στον Πρίγκιπα το δικαίωμα να διαχειρίζεται προσωπικώς το εθνικό ζήτημα της Κρήτης. Κακοί σύμβουλοι του Γεωργίου, απ' την άλλη, διοχέτευαν χαλκευμένα και συκοφαντικά κείμενα στις αθηναϊκές εφημερίδες εναντίον του Ελευθερίου Βενιζέλου, γεγονός που δημιούργησε βαρύ κλίμα διχασμού.

4. Η επανάσταση του Θερίσου (1905)

α. Τα αίτια και οι αφορμές

§1. Οι **αφορμές** που οδήγησαν τη σύγκρουση Βενιζέλου – Γεωργίου στα άκρα

- Η κρίση κορυφώθηκε στις 18 Μαρτίου 1901, όταν ο Γεώργιος απέλυσε τον Βενιζέλο από το αξίωμα του υπουργού.
- Για να υποστηρίξει τις απόψεις του στο εθνικό ζήτημα της Κρήτης, ο Βενιζέλος δημοσίευσε στην εφημερίδα «Κήρυξ» των Χανίων, που ο ίδιος εξέδιδε, πέντε *πολύκροτα άρθρα*, με το χαρακτηριστικό τίτλο «Γεννηθήτω φως».
- Γεώργιος ακολούθησε *πολιτική αδιαλλαξίας* και προχώρησε σε μέτρα περισσότερο αυταρχικά, με την *απαγόρευση της ελευθεροτυπίας* και με *διώξεις και φυλακίσεις διακεκριμένων μελών* της κρητικής αντιπολίτευσης.

§2-4. Η **ταραχώδης πολιτική κατάσταση** στην Κρήτη κατά την περίοδο 1901 – 1905:

- Κάτω από τις συνθήκες αυτές, τα πολιτικά πράγματα στην Κρήτη οδηγήθηκαν σε *πλήρες αδιέξοδο*. Γύρω από τον Βενιζέλο συνασπίστηκαν όσοι ήταν *δυσανεστημένοι από την αυταρχική πολιτική του Πρίγκιπα* και σχηματίστηκε μια ισχυρότατη «*Ηνωμένη Αντιπολίτευσις*». Έμπιστοι συνεργάτες του Βενιζέλου ήταν ο Κ. Φούμης και ο Κ. Μάνος. Οι τρεις αυτοί αποτέλεσαν μια *τριανδρία*, που δεν δίστασε να προχωρήσει σε *δυναμική αναμέτρηση με τον Πρίγκιπα*.
- Στο τέλος του 1904 έληξε η περίοδος της *Γενικής Συνέλευσης* και προκηρύχθηκαν εκλογές για την ανάδειξη 64 βουλευτών. Σύμφωνα με το σύνταγμα, 10 ακόμη θα διορίζονταν απευθείας από τον Πρίγκιπα.
- Η *αντιπολίτευση αποφάσισε να μη συμμετέχει στις εκλογές αυτές*, κατήγγειλε τα *ανελεύθερα μέτρα* του Πρίγκιπα και κάλεσε το λαό σε *αποχή*.
- Η κατάσταση εκτραχύνθηκε στις 26 Φεβρουαρίου 1905, όταν η *τριανδρία της αντιπολίτευσης και 15 άλλοι επιφανείς πολιτευτές συνέταξαν και υπέγραψαν προκήρυξη*, με την οποία ζητούσαν *μεταβολή του συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας*. Η προκήρυξη αυτή είναι το *πρώτο επίσημο επαναστατικό κείμενο*, το προμήνυμα της επανάστασης του Θερίσου.
- Όλοι πλέον είχαν πεισθεί ότι μια *ένοπλη εξέγερση ήταν επί θύραις*. Η *Ενωμένη Αντιπολίτευση* άφηνε σκόπιμα να διαρρεύσει η πληροφορία ότι *πιθανή ημέρα εξέγερσης θα ήταν η 14^η Μαρτίου*. Στο ενδιάμεσο διάστημα άρχισαν να συρρέουν με *μεγάλη μυστικότητα ομάδες ενόπλων στο Θέρισσο*.

- Ο Βενιζέλος και οι συνεργάτες του είχαν επιλέξει το χωριό αυτό ως έδρα της επανάστασης, γιατί **α)** ήταν κοντά στα Χανιά και επίσης **β)** ήταν περιοχή δυσπρόσιτη, ένα φυσικό οχυρό.

§5. Η επανάσταση του Θερίσου:

- Οι επαναστάτες *αιφνιδίασαν* τον Ηγεμόνα και κήρυξαν την επανάσταση στις 10 Μαρτίου 1905. Το πρωί της ημέρας εκείνης βρέθηκαν τοιχοκολλημένες στους δρόμους των Χανίων προκηρύξεις, που **α)** κήρυτταν την κατάργηση της αρμοστείας, **β)** καλούσαν το λαό σε συμπαράσταση, για να πραγματοποιηθεί το όνειρο της ένωσης, και **γ)** συνιστούσαν στη χωροφυλακή να μην υπακούει στις διαταγές του Πρίγκιπα.
- Παράλληλα, εκπρόσωποι των επαναστατών διασκορπίστηκαν σε όλη την Κρήτη, για να μεταδώσουν και να προπαγανδίσουν το επαναστατικό μήνυμα.
- Μέσα σε λίγες ημέρες ολόκληρη η κρητική ύπαιθρος βρισκόταν σε επαναστατικό αναβρασμό. Ψηφίσματα συμπαράστασης έφταναν από παντού, ενώ οι ισχυρότεροι παράγοντες του νησιού, ακόμη και πολιτικοί αντίπαλοι του Βενιζέλου, προσχώρησαν στην επανάσταση.
- Ο Βενιζέλος, που ήταν ο φυσικός αρχηγός του νέου αυτού επαναστατικού κινήματος, ανέλαβε να ενημερώσει το λαό και τους αντιπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων, για τους λόγους και τους σκοπούς της επανάστασης.

β. Η αντίδραση του Πρίγκιπα

§1. Η αντίδραση του Πρίγκιπα:

- Ο Πρίγκιπας προχώρησε στη λήψη σπασμωδικών μέτρων. Με αυστηρή προειδοποίηση έδινε στους επαναστάτες προθεσμία 36 ωρών να καταθέσουν τα όπλα. Όταν η προθεσμία αυτή παρήλθε, κήρυξε, με τη συγκατάθεση των Μεγάλων Δυνάμεων, το στρατιωτικό νόμο σε όλη την Κρήτη.
- Η Κρητική Βουλή, που ενεργούσε κατά τις εντολές του αρμοστειακού περιβάλλοντος, αφού δεν υπήρχε αντιπολίτευση, ψήφισε το νόμο «Περί ιδρύσεως σώματος δημοφρουρών», οι οποίοι θα στηρίζαν την έννομη τάξη. Αυτούς τους αποκαλούσαν οι επαναστάτες «ροπαλοφόρους».
- Στην Κρήτη υπήρχαν πια δύο κυβερνήσεις, του Αρμοστή στα Χανιά και των επαναστατών στο Θέρισο. Η διάσπαση ήταν πλήρης και η απειλή εμφύλιου πολέμου ήταν πλέον ορατή.

§2. Η στάση της Ελλάδας απέναντι στην επανάσταση του Θερίσου:

- Το βασιλικό περιβάλλον στην Αθήνα ανησυχούσε για τις εξελίξεις στην Κρήτη και πίεζε την ελληνική κυβέρνηση να καταδικάσει το κίνημα του Θερίσου.
- Ο πρωθυπουργός Δηλιγιάννης κάλεσε στις 12 Μαρτίου τους αντιπροσώπους του αθηναϊκού τύπου και προέβη σε σκληρές δηλώσεις κατά του Βενιζέλου και των συνεργατών του.
- Εντούτοις, το κίνημα έβρισκε θετική ανταπόκριση στο κοινό αίσθημα και οι περισσότερες αθηναϊκές εφημερίδες το υποστήριζαν ανοιχτά.

γ. Η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων και οι διπλωματικοί ελιγμοί του Ελ. Βενιζέλου

§1. Η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων:

- Οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν τήρησαν ενιαία στάση έναντι των επαναστατών. Οι περισσότερες ανέμεναν τις εξελίξεις και μόνο η Ρωσία υποστήριζε φανερά τον Πρίγκιπα.
- Ο Βενιζέλος είχε σωστά εκτιμήσει τη διεθνή πολιτική και ήταν βέβαιος ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις ήταν αδύνατο να συμφωνήσουν στην τήρηση ενιαίας στάσης έναντι του κινήματος.
- Εξάλλου, οι Δυνάμεις δεν μπορούσαν να παραβλέψουν τον κίνδυνο εμφύλιου πολέμου, που θα γενικευόταν στην Κρήτη με αφορμή τη δική τους ανάμειξη.

- Ο παλαίμαχος πολιτικός Ιωάννης Σφακιανάκης, σε πάνδημο συλλαλητήριο στο Ηράκλειο (21 Μαρτίου) μίλησε ανοικτά για την απαράδεκτη ξένη ανάμειξη και κάλεσε το λαό σε καθολική συμπάρασταση προς τους επαναστάτες.

§2. Η οργάνωση και η εδραίωση της επανάστασης:

- Οργανώθηκε «Προσωρινή Κυβέρνησις της Κρήτης» στο Θέρισο, με πρόεδρο τον Ελ. Βενιζέλο και υπουργούς τους Κ. Φούμη και Κ. Μάνο.
- Η κυβέρνηση **α)** προέβη στην έκδοση γραμματίων για εσωτερικό πατριωτικό δάνειο 100.000 δραχμών, **β)** οργάνωσε υπηρεσίες οικονομικών, συγκοινωνιών και διοίκησης, **γ)** τύπωσε γραμματόσημα και **δ)** εξέδιδε την εφημερίδα, «Το Θέρισο».
- Η χωροφυλακή, που υποστήριζε τον Πρίγκιπα, δεν ήταν σε θέση να ελέγχει τα πράγματα, καθώς μάλιστα πολλοί χωροφύλακες αυτομόλησαν προς τους επαναστάτες.

§3-4. Αναζήτηση διπλωματικής λύσης με τη μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων:

- Η κρίση μετατοπίστηκε στο πεδίο της διπλωματίας και αναζητήθηκε πολιτική λύση. Οι αντιπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων κινήθηκαν προς εξομάλυνση της κρίσης με διαπραγματεύσεις
- Ήταν αυτό ακριβώς που προέβλεψε ο Βενιζέλος, ότι ο επαναστατικός αγώνας τον οποίο ανέλαβε «απέδειξεν ότι η διπλωματία εις των ζητημάτων των υποδούλων λαών την λύσιν προβαίνει μόνον όταν ταύτα τίθενται προ αυτής υπό την οξυτάτην μορφήν της εθνικής εξεγέρσεως...».
- Τα πρώτα υπομνήματα των επαναστατών προς τους εκπροσώπους των Δυνάμεων έθεταν ως ανυποχώρητη βάση συζήτησης το **ενωτικό ζήτημα**. Νωρίς όμως κατέστη σαφές ότι οι Ευρωπαϊκές Δυνάμεις δεν ήταν ακόμη έτοιμες για τη λύση αυτή και ο Βενιζέλος άρχισε να σχεδιάζει τις υποχωρήσεις του, για να εξασφαλίσει τα μεγαλύτερα δυνατά κέρδη. Στόχος του ήταν να δημιουργηθεί προς το παρόν και στην Κρήτη ένα καθεστώς ανάλογο με εκείνο της Ανατολικής Ρωμυλίας, ουσιαστικά ελεύθερο, με σκιώδη σουλτανική επικυριαρχία.

δ. Το τέλος της επανάστασης του Θερίσου και ο θρίαμβος της πολιτικής του Ελ. Βενιζέλου

§1-2. Το τελεσίγραφο των Μεγάλων Δυνάμεων προς τους επαναστάτες και η επίτευξη συμφωνίας για τον τερματισμό της επανάστασης:

- Η επιμονή των επαναστατών στον ένοπλο αγώνα και η παράταση της έκρυθμης κατάστασης ανάγκασε τις Προστάτιδες Δυνάμεις να αποστείλουν αυστηρό τελεσίγραφο προς τους επαναστάτες στις 2 Ιουλίου 1905.
- Οι Γενικοί Πρόξενoi των Δυνάμεων καθιστούσαν σαφές ότι δεν μπορούσαν να μεταβάλουν το πολιτικό καθεστώς του νησιού. Διαβεβαίωναν όμως ότι θα επιφέρουν ουσιαστικές εσωτερικές μεταρρυθμίσεις, που θα βελτιώναν θεαματικά την κατάσταση, υπό το ρητό όρο ότι εντός 15 ημερών οι επαναστάτες όφειλαν να καταθέσουν τα όπλα, με παράλληλη χορήγηση γενικής αμνηστίας.
- Οι διαπραγματεύσεις ήταν σκληρές και διήρκεσαν όλο το καλοκαίρι του 1905. Η τελική συμφωνία υπογράφηκε από τον Ελ. Βενιζέλο στις 2 Νοεμβρίου 1905 στο μοναστήρι των Μουρνιών Κυδωνίας.
- Εξασφαλίστηκε **γενική αμνηστία** και οι Μ. Δυνάμεις δεσμεύτηκαν να επεξεργαστούν ένα **χάρτη νέων παραχωρήσεων στον κρητικό λαό**, αρνούμενες πάντως να επιτρέψουν την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα.

§3-5. Οι συνέπειες της επανάστασης του Θερίσου και η προώθηση του Κρητικού Ζητήματος:

- Το κίνημα του Θερίσου δεν πέτυχε πλήρως τους στόχους του, αλλά έδωσε νέα ισχυρή ώθηση στο Κρητικό Ζήτημα και προκάλεσε θετικές εξελίξεις. Διεθνής Επιτροπή που ήλθε στην Κρήτη το Φεβρουάριο 1906, ανέλαβε να εξετάσει την κατάσταση και τους όρους λειτουργίας του αρμοσטיακού καθεστώτος και να υποβάλει σχετική έκθεση.

- Έπειτα από μακρότατες και επίπονες διαβουλεύσεις με τον Ελ. Βενιζέλο και με την Ελληνική Κυβέρνηση, οι Μεγάλες Δυνάμεις κατέληξαν σε μια νέα ρύθμιση του Κρητικού Ζητήματος. Το οριστικό κείμενο των μεταρρυθμίσεων προέβλεπε **α)** την οργάνωση Κρητικής Χωροφυλακής με εντελώς νέο σχήμα, **β)** την ίδρυση Κρητικής Πολιτοφυλακής, με Έλληνες αξιωματικούς που προηγουμένως θα παραιτούνταν από τον ελληνικό στρατό, και **γ)** την ανάκληση των ξένων στρατευμάτων, μετά την αποκατάσταση της εσωτερικής γαλήνης στην Κρήτη.
- Η πολιτική του Βενιζέλου είχε θριαμβεύσει. Αμέσως έπειτα συγκροτήθηκε η Β' Συντακτική Συνέλευση, για την εκπόνηση νέου συντάγματος, και η πρώτη πράξη της ήταν η έκδοση **ενωτικού ψήφισματος**, μέσα σε ατμόσφαιρα συμπιλώσης και εθνικής έξαρσης.
- Με νέα απόφασή τους οι Δυνάμεις παραχωρούσαν στο βασιλιά των Ελλήνων Γεώργιο Α' το δικαίωμα να διορίζει εκείνος τον Υπατο Αρμοστή της Κρήτης. Το νησί είχε ουσιαστικά καταστεί μια ιδιότυπη ελληνική επαρχία.
- Μετά τις εξελίξεις αυτές, ο Πρίγκιπας Γεώργιος δεν μπορούσε πια να παραμένει στην Αρμοστεία της Κρήτης. Ο βασιλιάς της Ελλάδας Γεώργιος Α' υπέδειξε ως νέο Υπατο Αρμοστή τον **Αλέξανδρο Ζαΐμη**. Το Κρητικό Ζήτημα είχε πλέον εισέλθει στη φάση της οριστικής του επίλυσης.

5. Η αρμοστεία του Αλέξανδρου Ζαΐμη (1906 – 1908)

§1-2. Εμπέδωση της **πολιτικής ομαλότητας** και έναρξη μιας **νέας περιόδου δημιουργίας**:

- Ο Ανδρέας Ζαΐμης, έμπειρος πολιτικός, πρώην πρωθυπουργός της Ελλάδας και μετέπειτα Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας, ανέλαβε τα καθήκοντά του στις 18 Σεπτεμβρίου 1906.
- Η **οικονομία** βελτιώθηκε, η **δημόσια διοίκηση** αναδιοργανώθηκε και καταβλήθηκε ιδιαίτερη φροντίδα για την οργάνωση της δημόσιας υγείας και της **παιδείας**.
- Το πιο σημαντικό είναι ότι οργάνωθηκε για πρώτη φορά η **Πολιτοφυλακή της Κρήτης**, δηλαδή ο **πρώτος στρατός** του νησιού (1907).
- Η παρουσία των ξένων στρατευμάτων κατέστη πλέον περιττή και οι Μ. Δυνάμεις αποφάσισαν να **εκκενώσουν την Κρήτη** μέσα σε ένα χρόνο, με μόνη εγγύηση την **ασφάλεια των μουσουλμάνων** της νήσου.
- Ένα **ευχαριστήριο Ψήφισμα της Κρητικής Βουλής** (21 Μαΐου 1908) προς τις Μ. Δυνάμεις ήταν η επίσημη πολιτική πράξη της χειραφέτησης της Κρήτης από την προστασία των Μ. Δυνάμεων. Το νησί έπρεπε πλέον να κινείται με τις δικές του δυνάμεις στη διαχείριση του Κρητικού Ζητήματος.

6. Η κατάλυση της Αρμοστείας στην Κρήτη. Το πρώτο ενωτικό Ψήφισμα των Κρητών

§1-2. Το πρώτο **ενωτικό Ψήφισμα** των Κρητών και η στάση της Ελλάδας:

- Δύο μεγάλα εξωτερικά γεγονότα ήρθαν να ταράξουν πάλι την πορεία των κρητικών πραγμάτων: **α)** η προσάρτηση της Βοσνίας και της Ερζεγοβίνης από την Αυστρία και **β)** η ανακήρυξη της Βουλγαρίας σε βασιλείο, με ταυτόχρονη προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας.
- Η ελληνική κυβέρνηση του Γ. Θεοτόκη υπέδειξε στους Κρήτες την ανάγκη **λαϊκών κινητοποιήσεων**, για την κήρυξη της ένωσης με την Ελλάδα. Σε λαϊκή συγκέντρωση στα Χανιά εγκρίθηκε ομόφωνα **το πρώτο ψήφισμα της ένωσης** και η Κρητική Κυβέρνηση εξέδωσε με τη σειρά της **επίσημο Ψήφισμα** (24 Σεπτεμβρίου 1908). Για την επίσημη έναρξη της νέας περιόδου της πολιτικής ζωής στην Κρήτη, σχηματίστηκε **προσωρινή διακομματική Κυβέρνηση**.
- Η **Ελληνική Κυβέρνηση**, για να μην προκαλέσει διεθνείς περιπλοκές με την αντίδραση της Τουρκίας, **απέφυγε να αναγνωρίσει επίσημα την ένωση** και περιορίστηκε σε **παρασκηνιακές οδηγίες** στη νέα Προσωρινή Κυβέρνηση της Κρήτης.

7. Τα γεγονότα των ετών 1909 – 1913

§1. Η αντίδραση της **Τουρκίας** και των **Μεγάλων Δυνάμεων** στο πρώτο ενωτικό

Ψήφισμα των Κρητών:

- Παρά τις έντονες διαμαρτυρίες της Τουρκίας, οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν αντέδρασαν δυναμικά και φάνηκαν να αποδέχονται σιωπηρά τις νέες εξελίξεις.
- Δεν προχώρησαν όμως σε καμιά επίσημη αναίρεση του πολιτικού καθεστώτος, όπως το είχαν υπογράψει το 1898.
- Όταν όμως υψώθηκε στο φρούριο του Φιρκά η ελληνική σημαία, οι Μ. Δυνάμεις απαίτησαν αμέσως την υποστολή της. Η Κυβέρνηση της Κρήτης δεν υπάκουσε και παραιτήθηκε. Και καθώς δεν βρέθηκε Κρητικός να υποστείει την ελληνική σημαία, οι Μ. Δυνάμεις αποβίβασαν στρατιωτικό άγημα, το οποίο απέκοψε τον ιστό της.

§2. Η πολιτική επικράτηση του Βενιζέλου:

- Το πολιτικό κενό στη διακυβέρνηση της Κρήτης μετά την παραίτηση της Προσωρινής Κυβέρνησης καλύφθηκε με προσωρινά κυβερνητικά σχήματα, έως τις εκλογές του Μαρτίου 1910.
- Το κόμμα του Ελ. Βενιζέλου πλειοψήφησε και σχημάτισε κυβέρνηση δύο μήνες αργότερα (17 Μαΐου 1910). Για το Κρητικό Ζήτημα άνοιξε μια νέα περίοδος, κατά την οποία ο κύριος διαχειριστής του ήταν ο Ελ. Βενιζέλος, που είχε οριστικά επιβληθεί ως η κορυφαία πολιτική προσωπικότητα στην Κρήτη.

8. Η μετάκληση του Βενιζέλου στην Αθήνα και οι επιπτώσεις στο Κρητικό Ζήτημα

§1. Ο Ελ. Βενιζέλος στην Αθήνα για να αναλάβει την πρωθυπουργία της Ελλάδας:

- Λίγους μήνες μετά την ανάληψη της προεδρίας της Κρητικής Κυβέρνησης από τον Ελ. Βενιζέλο, ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος που έλεγχε τα ελληνικά πολιτικά πράγματα μετά την επανάσταση στο Γουδί (1909), τον κάλεσε στην Αθήνα να αναλάβει την πρωθυπουργία της Ελλάδας (Σεπτέμβριος 1910).
- Η εξέλιξη αυτή δημιούργησε στους Κρήτες αμφιθυμικά αισθήματα. Οι περισσότεροι εξέφραζαν φόβους για την απουσία ενός ανδρός, που γνώριζε περισσότερο από κάθε άλλο να κινείται στους λαβύρινθους της ευρωπαϊκής διπλωματίας και να σώζει τις εθνικές υποθέσεις σε κρίσιμες περιστάσεις, ενώ άλλοι πίστευαν ότι από τη νέα θέση του θα μπορούσε να λύσει το Κρητικό Ζήτημα ταχύτερα και ασφαλέστερα.

§2. Ο Βενιζέλος πρωθυπουργός της Ελλάδας και ο χειρισμός του Κρητικού Ζητήματος:

- Ο Βενιζέλος, ως πρωθυπουργός της Ελλάδας, με το οξύτατο πολιτικό του αισθητήριο γνώριζε ότι δεν είχε φτάσει ακόμη το πλήρωμα του χρόνου.
- Στις επίμονες παρακλήσεις των συμπατριωτών του Κρητών απαντούσε αρνητικά και φαινόταν δυσάρεστος. Η σταθερή άρνησή του να επιτρέψει την είσοδο Κρητών βουλευτών στο ελληνικό κοινοβούλιο προκάλεσε στην Κρήτη ισχυρές αντιδράσεις.
- Αναταραχή εκδηλώθηκε στα τέλη του 1911 και συγκροτήθηκε πάλι στο νησί Επαναστατική Συνέλευση (3 Ιανουαρίου 1912), ενώ άρχισαν να οργανώνονται και ένοπλα τμήματα.

9. Η οριστική λύση του Κρητικού Ζητήματος

§1-2. Οι καταγιγιστικές εξελίξεις αμέσως μετά την έναρξη των Βαλκανικών πολέμων:

- Εκείνο που δεν είχε κατορθώσει να λύσει η διπλωματία, το έλυσε ο πόλεμος. Ευθύς μετά την έκρηξη των Βαλκανικών πολέμων (Οκτώβριος 1912) οι πύλες του ελληνικού Κοινοβουλίου άνοιξαν για τους Κρήτες βουλευτές, που έγιναν δεκτοί με εκδηλώσεις απερίγραπτου πατριωτικού ενθουσιασμού.
- Ο Πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων ανέγνωσε Ψήφισμα, σύμφωνα με το οποίο «η Ελλάς αποδέχεται όπως του λοιπού ενυπάρχη κοινόν Κοινοβούλιον δια το ελεύθερον Βασίλειον και διά την νήσον Κρήτην».
- Αλλά ο Βενιζέλος δεν προχώρησε περισσότερο, για να μη διαταράξει τις σχέσεις του με τις ευρωπαϊκές Δυνάμεις, εν όψει και του πολέμου που είχε αρχίσει.
- Αρκέστηκε να αποστείλει στην Κρήτη ως Γενικό Διοικητή το φίλο του Στέφανο Δραγούμη, ο οποίος ανέλαβε τα καθήκοντά του στις 12 Οκτωβρίου 1912.

- Τα γεγονότα εξελίχθηκαν ταχύτατα, καθώς ήταν πλέον ορατή η ήττα της Τουρκίας. Στην πράξη η ένωση είχε συντελεστεί και απλώς έμενε η επικύρωσή της με την υπογραφή μιας διεθνούς συνθήκης.
- Στις 14 Φεβρουαρίου 1913 αφαιρέθηκαν από το φρούριο της Σούδας οι σημαίες των Μ. Δυνάμεων και της Τουρκίας. Όλα τα σύμβολα της τουρκικής επικυριαρχίας, αλλά και της κηδεμονίας των Μ. Δυνάμεων, είχαν πλέον εξαφανιστεί από την Κρήτη.

§3-4. Η οριστική λύση του Κρητικού Ζητήματος με τη Συνθήκη του Λονδίνου:

- Η ευτυχής για την Ελλάδα έκβαση των Βαλκανικών πολέμων έδωσε και στο Κρητικό Ζήτημα την οριστική λύση του. Με το *άρθρο 4 της Συνθήκης του Λονδίνου* (30 Μαΐου 1913) ο σουλτάνος παραιτήθηκε από όλα τα δικαιώματά του στην Κρήτη, την οποία παραχωρούσε στις Μ. Δυνάμεις της Ευρώπης. Με ιδιαίτερη συνθήκη ειρήνης μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας (14 Νοεμβρίου 1913) ο σουλτάνος παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμά του στην Κρήτη, η οποία έτσι εντάχθηκε στην ελληνική επικράτεια ως οργανικό και αναπόσπαστο τμήμα της.
- Οι Μ. Δυνάμεις αποδέχθηκαν σιωπηρά τη λύση αυτή, δηλώνοντας απλώς ότι έλαβαν γνώση των ενεργειών της ελληνικής κυβέρνησης.
- Ένα μήνα αργότερα, την **1^η Δεκεμβρίου 1913**, κηρύχθηκε και επίσημα η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, με την παρουσία του τότε βασιλιά Κωνσταντίνου και του πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου. Η ελληνική σημαία υψώθηκε στο ιστορικό φρούριο του Φιρκά και στη θέση, όπου άλλοτε κυμάτιζε η τουρκική σημαία, στήθηκε μαρμάρινη επιγραφή, που έγραφε:

ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΕΝ ΚΡΗΤΗ
1669 – 1913
ΗΤΟΙ, 267 ΕΤΗ, 7 ΜΗΝΕΣ, 7 ΗΜΕΡΑΙ
ΕΤΗ ΑΓΩΝΙΑΣ